

a mai Törökországban

Laicizmus mint fogalom és identitás

Noha a Gezi park körül kibontakozó tiltakozást a fák és a park megóvása hívta életre, 2013. május 31-e után egyre inkább olyan megmozdulássá vált, amely számos különböző, a hatalommal elégedetlen csoportot egyesített magában. Végül aztán, ahogy Törökország legtávolabbi sarkában is csatlakoztak a demonstrálókhöz, olyasfajta ellenállási mozgalommá terebélyesedett, ahol az emberek hangot adhattak a legkülönbözőbb problémáiknak: a mindennapi életet érintő korlátozásoktól kezdve a helyi önkormányzati ügyeken át a gyors ütemű építkezésekig és az igazságszolgáltatás rendszer visszásságaiig. Eközben pedig a politikai életben újra előbukkantak olyan fogalmak, amelyeket korábban előszeretettel használtak. Ezek egyike a laicizmus fogalma.

Politikai fogalomként a laicizmus egy olyan társadalmi szerveződést jelen, amelyben egyetlen vallásnak vagy hitbéli meggyőződésnek sincs primátusa a másik felett. A világi állam ily módon egyenlő távolságot tart az összes vallástól, amelyek filozófiai és teológiai alapon is szabadon bírálhatók, és emellett a lakosság demográfiai összetételétől függetlenül az összes felekezethez lehetőséget biztosít, hogy szervezetbe tömörüljön. A laicizmusnak ez a felfogása azt is garantálja, hogy a jogrendszer valamennyi állampolgárra egyaránt vonatkozik, valamint biztosítja a szólás-, gondolat- és vallásszabadságot is.

A modern köztársaság folytonossága

Törökországban azonban laicizmuson politikai értelemben nem annyira a vallásszabadság biztosítását értik, hanem a köztársaság alapításától (1923) kezdve egyfajta viszonyítási pontot jelöl, amelyhez képest a nacionalista nemzetállam önmaga létezését definiálja. Ugyanakkor egy identitást is meghatároz, amely a fogalomhoz kapcsolódó szimbólumokon keresztül válik láthatóvá. Így aztán, amikor Törökországban laicizmusról beszélnek, akkor egyszerre utalnak a fogalomra és az identitásra. És ekként a laicizmus a társadalmat átszövő közösségi és egyéni emlékezetben is történelmi, politikai utalásokkal és eseményekkel terhes fogalomként van jelen.

Ha áttekintjük a történelmünket, láthatjuk, hogy a laicizmus Törökországban mindenekelőtt a köztársaságpártiak fogalma volt, és mint ilyen, az uralkodó, világi rendszer folytonosságának védelmét garantálta. Ebben a rendszerben a szunnita muzulmán törökök jelentették a többséget, a keresztény, zsidó és más vallású állampolgárokat pedig kisebbségként határozták meg. Az alevitákat, valamint az iszlám eltérő értelmezését valló közösségeket nem sorolták ugyan a kisebbségekhez, de a diszkrimináció és az asszimiláció őket is ugyanúgy sújtotta az élet legkülönbözőbb területein, az oktatástól

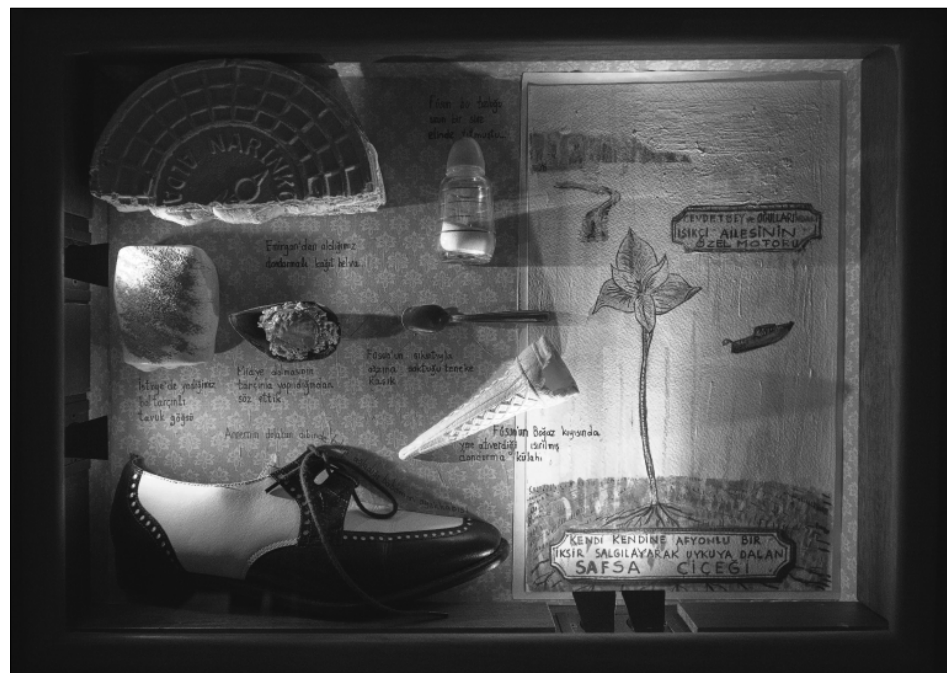
kezdve a vallásgyakorlásig. Az állam által alapított Vallásügyi Felügyelőség egyedül a szunnita muzulmánok érdekeit képviselte, ugyanakkor maga az intézmény, ha épp arra volt szükség, nacionalista politikai üzeneteket olvastatott fel a dzsámik szószékéről. Így aztán, ez a nacionalizmus keretei közt alakot öltő, újraértelmezett laicizmus egy sor olyan vallásos embert is kirekesztett magából, akik nem tudták saját hitük szerint gyakorolni a vallásukat. A függetlenség kikiáltása (1921) után felállított népbíróságok (az úgynevezett İstiklal Mahkemeleri, azaz „Független Bíróságok”) előtt számos ilyen muszlimot, és más valláshoz tartozó személyt is halálra ítélték. A fejkendő nyilvános viselésére vonatkozó tilalom egy sor területen diszkriminálta a nőket, az oktatástól kezdve a munka világán át egészen a politikáig. Az 1960-as, 1971-es és 1980-as katonai puccsok minden alkalommal a világi nemzetállam hegemoniáját voltak hivatva megerősíteni. Az 1997. február 28-i katonai beavatkozás pedig újabb lépés volt afelé, hogy elhallgattassák mindazokat, akik nem illeszkedtek a világi állam által előírt gondolkodásba, vallásosságba és külső megjelenésbe.

Röviden: a laicizmus idővel olyan fogalomná vált, amely pajzsként védte a világi köztársaság alapelveit. Ebben a megközelítésben azok voltak a „világiak”, akiket az állam bármikor képes volt mozgósítani a köztársaság értékeinek védelmében, míg az ilyen típusú laicizmust bíráló muzulmánokat „reakciónak” bélyegezték. Ahhoz, hogy megértsük a mai társadalomra jellemző polarizációt, fontos felismerni a laicizmusnak ezt a fajta identitásképző használatát.

A ma kormányzó AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi – Igazság és Fejlődés Pártja) maga is effajta polarizáció közepette került hatalomra. Az AKP a laicizmus köztársaságpárti ideológiája ellenében fogalom gyanánt a *demokráciát*, identitásként pedig a *vallásosságot* állította. Noha a laicizmus, a demokrácia és a vallásosság nem feltétlenül zárják ki egymást, Törökországban ezek a fogalmak ma már olyan politikai többletjelentést hordoznak, hogy gyakorlatilag egymás ellentétét jelentik. Míg a laicizmust, a világi államot védők nyíltan a köztársaságpártiakhoz tartoznak, addig a demokráciát hangoztatókat rendszerint az AKP táborához sorolják.

Az AKP tíz éve tartó regnálása alatt e megosztó diskurzus fokozódásának és társadalmi beágyazódásának előidézője az egyik oldalon a köztársasági és világi értékeket őrizni hivatott CHP (Cumhuriyet Halk Partisi – Köztársasági Néppárt) volt, amely ahelyett hogy a laicizmus ideológiáját kiszélesítve és pluralisztikussá téve megpróbálta volna újradefiniálni e fogalmat, a status quo visszaállítása érdekében inkább egy újfajta, baloldali nacionalizmuskonceptiót hirdetett (az ún. „ulusalcılık”). A laicizmus hívei, ahelyett hogy belülről változást kezdeményeztek volna, politikai téren pedig teret nyitottak volna új támogatóknak, fokozatosan magukba zárták. Eközben az AKP, amely mindig olyan pártként pozicionálta magát, mint amely képes válaszokat adni a társadalmi változásokra, folyamatosan kielégítette saját bázisának politikai és szociális igényeit.

Az utóbbi időben azonban, tevékeny és kihívást jelentő ellenzék hiányában, az AKP maga is mind inkább a bezárkózást választotta, és különösen

a 2007-es választások után politikája és politikusi garnitúrája is egyre konzervatívabbá vált. Miközben politikai téren a legtöbb témához a vallás felől közelít, a nacionalista retorikával sem hagyott fel. Így aztán, mivel semmiféle olyan politikai alternatíva nem létezett, amely pluralisztikusabb szemléletmódra kényszerítette volna a pártot, az AKP egy, a saját szavazóinak heterogén összetételét is homogenizáló, konzervatív politikai rendszert épített ki az országban.

Nem tudtak mit kezdeni a sokszínűséggel

Ezen a ponton történt, hogy az AKP történelmi hibát vétett. Éppen úgy, ahogy annak idején a köztársaságpártiak sem tudták megérteni a muzulmán

népességet, az AKP sem volt képes mit kezdeni a világi népességen belüli sokszínűséggel, és megjósolni e társadalmi csoport reakcióit. Ahogy konszolidálta hatalmát, maga is azt a kormányzati felfogást kezdte követni, amit annak idején annyit bírált, és amitől annyit szenvedett, ezzel párhuzamosan adoptálta az egykori intézményrendszert, többek közt a már említett Vallásügyi Felügyelőséget is, és ezen a régi közigazgatási és szervezeti strukturális alapon politikája egyre keményedett. Azokat az intézményes hatalmi eszközöket, amelyeket azelőtt bíralt, most egyszerre használni kezdte. A törökországi béke és stabilitás egyik kulcskérdése terén, a kurd probléma kezelésében például hiába ütött meg békülékenyebb hangot, az utóbbi, békésebb időkben egyetlen pozitív lépést sem tett a kérdés rendezése érdekében. Ilyen körülmények között kezdődött a tiltakozás a Gezi parkban.

A Gezi parkban történt események akarva-akaratlanul ismét a világi társadalom és beidegződései, általánosságban pedig a laicizmus és az arra rakódó jelentések felé fordította a világ figyelmét. Erről sokan írtak már. Egyes politikai elemzők a laicizmust egy stagnáló ideológiai struktúrának látták, és úgy vélték, a világi társadalom gyermekei ehhez már semmi újat nem képesek hozzátenni, ők maguk pedig a politikától távol álló „bohém burzsoá” elemek. Mások azt állították, hogy mindaz, ami a Gezi parkban történt, egy új korszak kezdete. Ám mivel mindkét megközelítés olyan érvelést használ, amely a laicizmust és a vallásosságot egymás kizáró dolgoknak tekinti, a Gezi parkban összegyűlő és a laicizmus nevében fellépő társadalmi csoportoknak csupán egy részahalmzatát képes megragadni.

Megosztó közbeszéd

A Gezi parkban kibontakozó ellenállási mozgalom kezdetben nem volt más, mint egy környezetvédő, pluralista és szabadelvű kis csoport tiltakozó akciója, ám később – különösen a rendőri erőszakot követően – az emberek egy része váratlanul szimpatizálni kezdett velük, különösen azok, akik kirekesztőnek érezték az AKP megosztó politikai közbeszédét, amely a „demokrata AKP-vel” szemben „világi CHP-szimpatizánsnak” minősítette őket, miközben többségük soha nem szavazott a CHP-re. Miközben a legfontosabb médiumok agyonhallgatták az eseményeket, az alternatív és közösségi média csatornái folyamatosan élőben mutatták az erőszak fokozódását, így mindazok, akik e megosztó politika egyik oldalán sem találták a helyüket, és frusztrálva érezték magukat, az utcára tódultak. Az események irányítását azok a konformizmust elutasító, kritikus fiatalok vették át, akik gyerekkoruktól kezdve nem is láttak más politikai hatalmat, és most alkalmat találtak rá, hogy kifejezzék magukat.

Bár a Gezi parki eseményeket elindító csoport politikai háttere merőben különbözött a régi rendszer ideológiai bázisától – zöldek és libertariánusok, nem pedig nacionalisták és szexisták voltak –, az utcára özönlő emberek mégis egy nacionalista tömeg képét öltötték magukra. A kemalista és baloldali nacionalista háttérrel rendelkező csoportok mellett ugyanis jobb híján azok a civilek is a nemzeti lobogót kezdték el lengetni, akik amúgy semmiféle politikai kötődéssel nem rendelkeztek a mindennapi életben. Mivel a legtöbben kisiskolás

koruktól kezdve nem találkoztak más ideológiával, mint a nacionalizmussal, és a megosztó politikai kultúrában a legfőbb ellenzéki párt sem volt képes más nyelvet adni világi identitással bíró saját híveinek, az emberek az első pillanattól kezdve a nemzeti lobogóban találták meg a tiltakozás jelképét. Pedig a nacionalisták mellett szép számmal voltak a tiltakozók közt kurdok, muzulmánok, feministák és LMBT-k is. Az eseményekben részt vevő csoportok többségének legjellemzőbb tulajdonsága inkább a fiatalság és a szervezetlenség volt.

A hatalom részéről taktikus lépés volt, hogy a saját maga mögött vélt többségre kezdett hivatkozni, és ezzel együtt megpróbálta marginalizálni a CHP-t. Ám bármennyi nemzeti zászló lobogott is az utcákon, a „világi” társadalom – mind motívációit, mind céljait tekintve – meglehetősen sokszínű volt. Ennek ellenére, ahogy a tiltakozás növekedett, az AKP úgy próbálta meg folyamatosan életben tartani saját választóinak tudatában a laicizmus negatív képét. Először az 1997. február 28-i katonai intervencióhoz hasonlította az eseményeket, és a tiltakozókat megpróbálta puccsistáknak beállítani. Később többször is azzal vádolta meg a rendőri erőszak elől a Dolmabahçe-dzsámiba menekülő tüntetőket, hogy alkoholt fogyasztottak a mecsetben, annak ellenére, hogy ezt a dzsámi műezzinje később a leghatározottabban cáfolta.

Mindaz jól mutatja, hogy a laicizmus a mai Törökországban nem a vallásszabadság biztosítását jelenti, hanem egy megosztó közbeszéd szolgáltatásban álló fogalmat és identitást jelöl. Bár a politikai polarizáció alapján úgy tűnhet, mintha a társadalom egy világi és egy vallásos-demokrata részre szakadt volna, ilyesfajta homogén társadalmi csoportok valójában nem léteznek. Ahogy a magát „vallásosként” definiáló, és politikailag az AKP-ban tömörülő csoportnak sincs homogén szerkezete, úgy a „világiaknak” sincs. A készülődő, új alkotmány miatt különösen fontos lenne újradefiniálni a laicizmus fogalmát, méghozzá oly módon, hogy az magába foglalja a társadalom vallásos rétegeit, és ezzel biztosítsa a vallás- és szólásszabadságot is. Persze definiálni egy fogalmat önmagában nem elégséges. Legalább olyan fontos, hogy az a gyakorlatba is átkerüljön, és ezzel együtt a múlttal is szembenézzünk. És amilyen fontos, hogy a hatalom felhagyjon megosztó politikájával, legalább annyira fontos, hogy az ellenzék és a magukat világinak valló csoportok elszámoljanak saját múltjukkal, és a laicizmus fogalmát megszabadítsák a nacionalista kötődésektől. És ez nem csupán azért fontos, hogy a magukat világinak, illetve vallásosnak vallók megértsék egymást, hanem azért is, hogy hozzájáruljon a társadalmi békéhez egy évek óta szinte polgárháborús hangulatban élő országban. És fontos azért is, hogy a kurdok, örmények, aleviták, görögök, melegek, nők és más hasonló identitások végre kikerülhessenek a „másság” spiráljából, kezelni lehessen a nem ideológiai színezetű, valós társadalmi problémákat, és létrejöjjön egy új igazságosság. Az identitásközpontú politikát és életet magunk mögött kell hagynunk, és ehelyett egy olyan pluralisztikus politika felé kell fordulnunk, amely a valós társadalmi problémákat helyezi a középpontba.